

CAVV
COMMISSIE VAN ADVIES INZAKE
VOLKENRECHTELIJKE VRAAGSTUKKEN

**De rol van het volkenrecht in het
Nederlands buitenlands beleid**
Verslag van een bijeenkomst naar aanleiding van
het veertigjarig bestaan van de Commissie van Advies
inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken
21 december 1993

INHOUDSOPGAVE

PROGRAMMA	
VEERTIG JAAR CAVV: TERUGBLIK EN VOORUITBLIK, PROF. MR A.H.A. SOONS	1
TOESPRAAK DOOR DE MINISTER VAN BUITENLANDSE ZAKEN, DR P.H. KOOIJMANS	6
Korte gedachtenwisseling met de Minister	9
DE ROL VAN HET VOLKENRECHT IN HET NEDERLANDS BUITENLANDS BELEID: EEN VOORUITBLIK	10
Stelling 1	10
Stelling 2	11
Stelling 3	12
Stelling 4	15
VERSLAG VAN DE DISCUSSIE NAAR AANLEIDING VAN DE STELLINGEN onder leiding van Mr P.J.G. Kapteyn	16
Stelling 1	16
Stelling 2	17
Stelling 3	18
Stelling 4	19
BIJLAGE I	22
SAMENSTELLING COMMISSIE VAN ADVIES INZAKE VOLKENRECHTELIJKE VRAAGSTUKKEN	22
BIJLAGE II	25
UITGEBRACHTE ADVIEZEN	25

PROGRAMMA
Dinsdag 21 december 1993

Ministerie van Buitenlandse Zaken
van Kleffenszaal

13.00-13.30 Ontvangst

13.30-13.50 Prof. mr A.H.A. Soons, voorzitter CAVV
"Veertig jaar CAVV: terugblik en vooruitblik"

13.50-14.10 Toespraak Dr P.H. Kooijmans, Minister van Buitenlandse Zaken

14.10-14.30 Korte gedachtenwisseling met de Minister

14.30-14.45 Inleidingen stellingen 1 en 2

14.45-15.30 Discussie

15.30-16.00 Pauze

16.00-16.15 Inleidingen stellingen 3 en 4

16.15-17.00 Discussie

17.00-17.10 Afsluiting door de dagvoorzitter

Receptie

Als dagvoorzitter is mr P.J.G. Kapteyn opgetreden

VEERTIG JAAR CAVV: TERUGBLIK EN VOORUITBLIK, PROF. MR A.H.A. SOONS

Inleiding door de voorzitter van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken,

Gisteren bestond de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV) 40 jaar. Dat feit vormt de aanleiding voor deze bijeenkomst, die als thema heeft "de rol van het volkenrecht in het Nederlands buitenlands beleid". De Adviescommissie heeft er nadrukkelijk voor gekozen deze gelegenheid vooral aan te grijpen voor een vooruitblik, en het dus niet te laten bij de veelal gebruikelijke terugblik op hetgeen door de jubilaris is verricht.

Het leek de Commissie bovendien een goede zaak om hierbij van gedachten te wisselen met diegenen die op enigerlei wijze betrokken zijn (of zijn geweest) bij de voorbereiding, vaststelling of uitvoering van het Nederlands buitenlands beleid. Immers, de Commissie is geen wetenschappelijk discussieforum, maar staat als adviesorgaan van deskundigen ten dienste van de minister van Buitenlandse Zaken (en, via hem, eventueel andere ministers). Een dergelijke gedachtenwisseling, los van een concrete adviesaanvraag, kan nuttig zijn voor beide partijen (adviseurs en beleidmakers) als verkenning van het terrein op een moment dat in de internationale samenleving grote veranderingen gaande zijn die ook hun weerslag vinden of moeten vinden in het volkenrecht.

Daarnaast is het uiteraard een goede gelegenheid aandacht te vragen voor ontwikkelingen in het volkenrecht in het algemeen - hetgeen goed past in het V.N. Decennium voor het internationaal recht waarin wij momenteel leven - en een welkome aanleiding om enige aandacht te vestigen op het werk van de CAVV, een Commissie die de publiciteit niet gezocht heeft.

Voor deze bijeenkomst zijn uitgenodigd enkele leden en oud-leden van de Tweede en Eerste Kamer, oud-ministers van Buitenlandse Zaken, ambtenaren van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, leden van andere adviesorganen van dat Ministerie (met name de Adviesraad Vrede en Veiligheid en de Adviescommissie Mensenrechten en Buitenlands Beleid), oud-leden van de CAVV en journalisten. Het feit dat slechts een enkel kamerlid aanwezig kan zijn vloeit voort uit het zeer binnenkort aanvangende reces. Degenen die aan onze uitnodiging gehoor hebben gegeven zijn wij daarvoor zeer erkentelijk. Voor de voorbereiding van deze bijeenkomst is de volgende werkwijze gevolgd. Alle leden van de CAVV werden uitgenodigd in een korte notitie aan te geven welke hun inziens prioritaire onderwerpen in het volkenrecht zijn of zullen worden, waarmee de Nederlandse regering de komende jaren geconfronteerd gaat worden en waarover deze dus standpunten zal moeten innemen. De ingezonden notities leverden een zeer interessante oogst op. Ik wil de leden die een bijdrage leverden hier graag dank zeggen. De onderwerpen werden vervolgens gegroepeerd rond een aantal thema's, en omdat (helaas) niet alle onderwerpen op één middag zinvol behandeld kunnen worden is een selectie gemaakt. Om de gedachtenwisseling te stimuleren zijn de vier stellingen geformuleerd die straks het uitgangspunt van het debat zullen vormen. Ik wil hierbij opmerken dat bij de selectie van de onderwerpen vooral de beleidsmatige relevantie een rol heeft gespeeld. De meer technisch-volkenrechtelijke onderwerpen, hoe belangrijk ook voor het werk van de CAVV, leken voor vanmiddag minder geschikt.

Ik hoop zeer dat u straks niet schroomt deel te nemen aan het debat - daar is het ons immers om begonnen.

Wij stellen het zeer op prijs dat de heer Kapteyn, rechter in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschap en oud-lid van de CAVV, bereid is vanmiddag als voorzitter op te treden.

Het debat zal worden geopend met korte inleidingen over de stellingen, door de heren Prof.Dr H.Meijers, Drs J.Th.Hoekema, Drs R.A.Zaagman (die Mr M.van der Stoel vervangt) en Prof. Dr Ir J.J.C.Voorhoeve - ook hen zijn wij voor hun rol zeer erkentelijk.

De discussie straks gaat dus over de toekomst. Maar, zoals u in het programma kunt zien, is het eerst mijn taak een (korte) terugblik te geven op het werk van de CAVV.

Ik moet dan beginnen met te melden dat de CAVV eigenlijk al veel langer dan 40 jaar bestaat. Immers, de huidige CAVV is de tweede Commissie met die naam. Van 1920 tot 1940 was ook een CAVV actief, met dezelfde taakopdracht; deze werd per 1 juli 1946 officieel opgeheven. Op haar beurt was deze eerste CAVV de opvolgster van de "Commissie ter voorbereiding der IIIe Vredesconferentie", ingesteld door de Nederlandse regering in 1911. De Derde Haagse Vredesconferentie zou plaatsvinden in 1915, maar kon door de Eerste Wereldoorlog niet bijeenkomen. Deze Commissie bracht rapport uit in 1914, en werd wederom actief in 1919 (het ging toen om adviezen aan de regering over de in voorbereiding

zijnde Volkenbond) om een jaar later permanente status te krijgen als CAVV. Op de werkzaamheden van deze commissies kan nu niet nader worden ingegaan, maar ik wil wel wijzen op het interessante gegeven dat de huidige CAVV dus de opvolgster is van de Commissie die de Derde Haagse Vredesconferentie, gepland voor 1915, diende voor te bereiden. De huidige Adviescommissie is thans door de Minister van Buitenlandse Zaken belast met de advisering terzake van Nederlandse bijdragen aan het V.N. Decennium voor het Internationaal Recht. Zo zou het kunnen gebeuren dat de huidige Adviescommissie de draad van haar voorgangster uit de periode 1911-1914 weer oppakt en ideeën ontwikkelt met het oog op 1999 - dan is het ook, zoals u weet, 100 jaar geleden dat de Eerste Haagse Vredesconferentie plaatsvond.

Maar in mijn korte terugblik beperk ik mij tot de afgelopen 40 jaar. Ik zal een paar woorden wijden aan zowel de samenstelling van de Commissie als aan haar adviezen.

Qua samenstelling heeft de Commissie grote veranderingen ondergaan¹. Uiteraard zijn er de nodige mutaties geweest in het ledenbestand. Van de oorspronkelijke 19 leden is er thans geen meer in de Commissie actief. Wel is één van hen, Professor Stuijt, hier vanmiddag aanwezig. Het langst-zittend lid op dit moment is Professor Riphagen, die in mei 1954 werd benoemd. In totaal zijn 55 personen lid of lid geweest; thans zijn er 20 leden. Het ledental schommelde tussen de 18 en 25 leden. Een persoon is tweemaal lid geweest: Professor Kooijmans, die in 1973 aftrad in verband met zijn benoeming tot staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, daarna opnieuw lid werd en vervolgens in december 1992 weer aftrad vanwege zijn benoeming tot minister van Buitenlandse Zaken. Twee andere leden werden eveneens tot een politiek ambt geroepen: Professor Samkalden, die in april 1965 Minister van Justitie werd, en Professor Brinkhorst, in 1973 benoemd tot staatssecretaris bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Belangrijker echter is de aard van het ledenbestand. Oorspronkelijk waren de leden voornamelijk ambtenaren (8: werkzaam bij Buitenlandse Zaken, Defensie, en Justitie) en politici (bij de oprichting waren maar liefst 3 Tweede Kamer-leden lid). Slechts 5 leden kwamen uit universitaire kring. Daarnaast waren 3 leden afkomstig uit de advocatuur, het bedrijfsleven en de rechterlijke macht. Voorzitter was de Juridisch Adviseur van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Professor François. Deze bleef na zijn pensionering in 1955 aan als voorzitter tot 1969; de commissie werd in die periode veelal aangeduid als de "Commissie François". De Commissie was derhalve aanvankelijk beslist geen extern adviesorgaan, maar een gemengde deskundigencommissie.

Geleidelijk werden steeds meer hoogleraren benoemd, en minder ambtenaren. Met name in de zestiger jaren verschoof het accent. Eind 1981 verdween de laatste ambtenaar en was de Commissie een zuiver extern adviesorgaan geworden; de Juridisch Adviseur van het Ministerie van Buitenlandse Zaken was voortaan adviserend lid. Dit was geheel in overeenstemming met het in de zeventiger jaren ingezette beleid tot scherpe onderscheiding van interdepartementaal overleg en externe advisering. Thans zijn 15 leden uit universitaire kring afkomstig (de hoogleraren en emeriti volkenrecht en recht der internationale organisaties); 2 zijn voormalige Juridisch Adviseurs van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2 afkomstig uit het bedrijfsleven en advocatuur en 1 Staatsraad, waarbij ik nog wil aantekenen dat een derde deel van de hoogleraren voor zijn benoeming kortere of langere tijd ambtelijke ervaring heeft opgedaan bij Buitenlandse Zaken of een ander departement.

Na Professor François werd in 1969 een advocaat voorzitter: Mr Veegens. Deze werd in 1975 opgevolgd door de vice-president van de Arrondissementsrechtbank te Rotterdam, Mr Erades. Na diens overlijden in november 1985 werd Professor Meijers, emeritus hoogleraar volkenrecht aan de Universiteit van Amsterdam, voorzitter tot eind 1990.

Het secretariaat is vanaf het begin vervuld door een tweetal Assistent Juridisch Adviseurs van het Ministerie van Buitenlandse Zaken; enkelen waren tevens lid van de Commissie, anderen werden later lid in een andere hoedanigheid.

Voorts zij hier vermeld dat de Commissie diverse malen dankbaar gebruik heeft gemaakt van de inbreng van deskundigen van buiten de Commissie. Deze deskundigen werden uitgenodigd om aan de beraadslagingen deel te nemen ten behoeve van een advies waarbij behoefte bestond aan bepaalde specialistische kennis.

¹ Voor een overzicht van de leden van de CAVV zie bijlage 1.

De Commissie heeft tot heden maar liefst 280 maal vergaderd² en ongeveer 75 adviezen uitgebracht³. Het exacte aantal adviezen kon niet worden vastgesteld, omdat het archief van met name de eerste 10 jaar van de Commissie verre van compleet is. Het overzicht van de uitgebrachte adviezen is deels opgesteld aan de hand van de Jaarboeken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Exemplaren van de eerste 25 adviezen ontbreken in het archief en helaas ontbreken er ook nog veel verslagen. Hier wordt nog naar gezocht. Het verhaal gaat dat bij de verhuizing van het ministerie van het Plein naar de huidige behuizing een kruiwagen met een deel van het CAVV-archief een verkeerde bestemming heeft gekregen. Wellicht zijn die stukken verloren gegaan.

De uitgebrachte adviezen (er zijn nu 71 getraceerd) kunnen in drie categorieën worden verdeeld:

- (29) commentaren op ontwerpen opgesteld door de International Law Commission.
- (21) adviezen ten behoeve van de Nederlandse standpunten in internationale fora, zoals de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, de Raad van Europa, en diplomatieke conferenties. Enkele voorbeelden:
  - * Definitie van agressie
  - * Beginselen Internationaal Recht m.b.t. vriendschappelijke betrekkingen tussen Staten
  - * Nieuwe Internationale Economische Orde
- (21) adviezen over kwesties die in de Nederlandse rechtspraak of politiek speelden, vaak op verzoek van de Tweede Kamer of andere ministers.
In veel gevallen betrof het wetsontwerpen:
  - * REM-wetje 1964 - één van de weinige gevallen dat Nederland een volkenrechtelijk gewaagde stap zette
  - * Grondwetswijziging
  - * nationaliteitswetgeving
  - * goedkeuringswet Dollard haven-verdrag
  - * wet goedkeuring en bekendmaking verdragenOok over andere onderwerpen werden adviezen uitgebracht die een rol speelden in parlementaire discussies:
  - * plaatsing Kruisraketten
  - * boycot Zuid-Afrika
  - * Japanse ereschulden

Deze laatste categorie adviezen heeft over het algemeen de meeste aandacht getrokken. Veelal zijn zij gepubliceerd (in de Staatscourant of als bijlage bij Kamerstukken), of ter inzage gelegd in de bibliotheek van de Tweede Kamer.⁴ In de onvolprezen rubriek Nederlandse Staatspraak van het Netherlands Yearbook of International Law vinden we sinds 1971 regelmatig verwijzingen naar adviezen van de CAVV.⁵

² Gedurende de periode 1956-1970 vonden de vergaderingen van de Commissie plaats in het Vredespaleis (in verband met het feit dat de voorzitter tevens secretaris-generaal van het Permanente Hof van Arbitrage was). In het daar tegenover gelegen Café de la Paix (eind zestiger jaren verdwenen) plachten de leden traditiegetrouw de lunch gezamenlijk te gebruiken. Sinds 1970 vinden de vergaderingen wederom in het Ministerie van Buitenlandse Zaken plaats.

³ Voor een overzicht van de CAVV adviezen zie bijlage 2.

⁴ De Commissie publiceert dus niet zelf haar adviezen. Het uitbrengen van een advies wordt gemeld in de Staatscourant, conform de Wet openbaarheid van bestuur. De adviezen zijn passief openbaar, dus opvraagbaar bij het secretariaat. Sedert een aantal jaren wordt steeds een exemplaar gezonden naar het T.M.C. Asser Instituut, dat het uitbrengen van adviezen ook aankondigt in de Nieuwsbrief Volkenrecht.

⁵ Het gaat daarbij om in het Engels vertaalde passages uit Kamerstukken:

- Advies inzake juridische karakter NAVO besluitvorming kruisvluchtwapens: NYIL 1981, pp. 180-185;
- Advies inzake maatregelen tegen Zuid-Afrika en het interventieverbod: NYIL 1983, pp. 246-249;

Voorzover ik heb kunnen nagaan heeft de Minister (c.q. de Regering) in vrijwel alle gevallen de adviezen, althans in hoofdzaak, overgenomen.⁶ Dat geldt niet alleen voor de eerste periode, toen de Commissie een overwegend ambtelijk karakter had en dat dus niet zo verwonderlijk was, maar ook later. Voor wat betreft de rapporten over de ILC-ontwerpen blijkt dat het advies steeds de basis vormde voor het Nederlands commentaar dat aan de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties werd gezonden. Het zou interessant zijn eens na te gaan welke rol deze Nederlandse commentaren hebben gespeeld in de beraadslagingen in de ILC.

Hoewel de Commissie de bevoegdheid heeft eigener beweging advies uit te brengen is zulks vrijwel nooit gebeurd. Wel werd soms een aanvraag van de Minister van Buitenlandse Zaken op initiatief van de Commissie gedaan. Ik heb de indruk dat er wel momenten waren dat de CAVV (of een deel van de CAVV) vond dat een adviesaanvraag ten onrechte uitbleef.

Hoe goed de Commissie heeft gefunctioneerd is in eerste instantie te bepalen door de opdrachtgever. Uit het in overwegende mate volgen van de adviezen leid ik af, dat de achtereenvolgende ministers van Buitenlandse Zaken niet ontevreden zullen zijn geweest. Uit lezing van stukken in het archief begreep ik dat een enkele minister wel eens bevreesd was dat de Commissie uit zou kunnen zijn op "contrariëring van het beleid" en daarom over een bepaald onderwerp liever geen advies vroeg. De praktijk geeft echter aan dat daarvoor geen enkele grond bestond. Opvallend is dat er herhaaldelijk zeer snel geadviseerd werd, wanneer dat echt nodig was. Dat is dus anders dan de indruk die er kennelijk soms bestaat dat het vragen van advies tot ernstige vertraging in de besluitvorming zou leiden. De bereidheid van de Commissie in voorkomende gevallen op korte termijn te adviseren wil ik hier graag nog eens onderstrepen.

Sommige onderwerpen hebben herhaaldelijk op de agenda van de Commissie geprikt. Een interessant voorbeeld om hier te memoreren is de kwestie van de instelling van een (permanent) Internationaal Strafgerechtshof. Een van de eerste adviezen van de Commissie ging hierover (in 1954). Vorig jaar werd hierover opnieuw geadviseerd naar aanleiding van de ILC ontwerp-Code inzake misdrijven tegen de vrede en veiligheid van de mensheid. Het onderwerp zal ongetwijfeld nog terugkeren op de agenda.

De afgelopen decennia heeft de Commissie enkele malen de stormen van saneringsoperaties met betrekking tot externe adviesorganen doorstaan - en ik vertrouw erop dat dat ook nu weer het geval zal zijn. Als de Commissie nog niet bestond zou zij zelfs nu moeten worden opgericht, zou men kunnen betogen! Dit past ook volledig in het regeringsbeleid terzake van de privatisering maar dan, in dit geval, de goedkope variant, want voor zo weinig geld als het functioneren van de CAVV kost krijgt de Minister nergens zulke adviezen.⁷ Ik denk dat ik namens de Commissie spreek wanneer ik zeg dat de Commissie dan ook graag doorgaat met het vervullen van haar taak, en met name haar

- Advies inzake het rechtskarakter van verklaringen betreffende niet verplichte werkzaamheden in de zin van Artikel V, eerst lid, onderdeel (b), van het Verdrag tot oprichting van het Europees Ruimte Agentschap: NYIL 1985, pp. 378-383;
- Advies inzake extraterritoriale gevolgen van belastingwetgeving: NYIL 1990, pp. 305-310;
- Advies inzake het voorstel van Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen: NYIL 1992, pp. 352-357;
- Advies inzake de rechtsmacht van kuststaten t.a.v. het continentaal plat en de exclusieve economische zone: NYIL 1993, pp. 267-270.

⁶ Een van de weinige voorbeelden van een belangrijk punt waarop de regering een advies van de Commissie niet overnam betreft het door de Commissie, in haar advies uit 1968 inzake de proeve van een nieuwe Grondwet, bepleiten van het toekennen aan het ongeschreven volkenrecht van een primaat boven het nationale recht (net als aan eenieder verbindende verdragsbepalingen). Zie hierover het standpunt van de regering in de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp tot wijziging van de Grondwetsbepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen, TK (1977-1978), 15 049 (R 1100), nr. 3, pp. 12-14.

⁷ De leden van de Commissie ontvangen thans een vacatiegeld per bijgewoonde vergadering van f 130,00. In 1954 bedroeg het vacatiegeld f 20,00.

beschikbaarheid nog eens onderstreept voor het uitbrengen van adviezen over andere onderwerpen dan de ontwerpen van de ILC.

In dat verband zou ik wel willen bepleiten dat binnen het departement, bij het voorbereiden van adviesaanvragen aan de verschillende adviesorganen, meer wordt gelet op de samenhang van politieke/beleidsmatige onderwerpen en volkenrechtelijke onderwerpen. Op die manier kan de Minister betere, want beter afgestemde, adviezen krijgen. Naar mijn mening is er vorig jaar goede ervaring opgedaan met de samenwerking tussen de CAVV en de Adviesraad Vrede en Veiligheid (AVV) bij de totstandkoming van het advies van de AVV over de rol van de VN bij de handhaving van de vrede en veiligheid, en vooral ook de samenwerking van de CAVV met de Adviescommissie Mensenrechten en Buitenlands Beleid (ACM) ten behoeve van het gezamenlijk uitgebrachte advies over Geweldsgebruik voor humanitaire doeleinden. Het is jammer dat onlangs bij de voorbereiding van het advies van de AVV over de rol van de NAVO de CAVV niet is ingeschakeld in verband met de volkenrechtelijke aspecten van de rol van regionale organisaties bij de handhaving van de vrede en de veiligheid. Ik denk dat intensiever contact tussen de betreffende departementale ambtenaren, secretariaten en voorzitters van de verschillende adviesorganen nuttig zou zijn.

Daarmee besluit ik deze terugblik, die ook al iets van een vooruitblik begon te krijgen.

Thans geef ik graag het woord aan de Minister (tevens oud-lid van de CAVV). Wij stellen het buitengewoon op prijs dat u vanmiddag hier bent en het woord wil voeren.

TOESPRAAK DOOR DE MINISTER VAN BUITENLANDSE ZAKEN, DR P.H. KOOIJMANS

Geachte aanwezigen, voorzitter en leden van de Adviescommissie,

Het doet mij een genoegen U hier, als Minister van Buitenlandse Zaken, te kunnen toespreken ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken, kortweg "CAVV".

Ik voel mij op dit moment dan ook een bevoorrecht mens. Jarenlang immers maakte ik deel uit van Uw Commissie en kon op die wijze, en vooral uit een academische achtergrond een bijdrage leveren aan de bestudering, uitwerking en toepassing van het internationale recht in en door Nederland. Thans ben ik in de gelegenheid van Uw waardevolle adviezen en rapporten gebruik te maken bij de formulering en uitvoering van Nederlands buitenlands beleid. Het geeft mijzelf de mogelijkheid het belang van het geven en ontvangen, op basis van kennis en ervaring aan beide zijden, tegen elkaar te kunnen afwegen.

Als onderwerp voor deze bijeenkomst hebt U gekozen voor: "De rol van het volkenrecht in het Nederlands buitenlands beleid. Een vooruitblik." Ik heb geconstateerd dat de huidige voorzitter, Professor Soons, in zijn openingstoespraak gelukkig ook gemeend heeft stil te moeten staan bij relevante ontwikkelingen en gebeurtenissen die in het verleden van de Adviescommissie hebben gespeeld. Hij heeft zich daarbij ongetwijfeld laten leiden door het adagium: "Wie het heden wil kennen en vooruit wil zien, heeft kennis van de geschiedenis nodig". Dit geldt zeker ook voor de toekomst en voor de toekomstige rol van adviserende organen als de Adviescommissie binnen het Nederlandse bestel.

U kunt er zeker van zijn dat dit Ministerie van het belang van de rol en de advisering door de Adviescommissie overtuigd is. Aan de Adviescommissie kan niet worden verweten wat van vele andere adviescolleges wel wordt gezegd, namelijk dat zij in hun taakvervulling doublures vormen met andere besluitvormingsprocedures en om die reden vertragend werken en beter kunnen worden afgeschaft.

Het departement zal ook in de toekomst gaarne gebruik blijven maken van de diensten van Uw Adviescommissie, zeker nu het huidige decennium door de Verenigde Naties is uitgeroepen tot het VN-Decennium van het Internationale Recht en het erop lijkt dat de International Law Commission binnen afzienbare tijd een aantal ontwerpen gaat afronden. Uw adviescollege maakt het mede mogelijk dat Nederland hierbij, traditioneel, een belangrijke inbreng kan blijven leveren.

Evenals Professor Soons zou ik in algemene zin gaarne een paar woorden willen wijden aan de plaats die het internationale recht in het Nederlandse buitenlands beleid heeft ingenomen.

Vanuit dit vertrekpunt zou ik dan vervolgens kort willen ingaan op de invloed en rol die de bijdragen van de Commissie kunnen spelen bij de formulering van dat beleid.

Ik zou dat willen doen langs een tweetal lijnen: enerzijds vanuit de behoefte die er in de praktijk bestaat aan advisering ter ondersteuning of uitvoering van buitenlands beleid ingeval er actuele politieke onderwerpen aan de orde zijn - dit kunnen zowel onderwerpen zijn die op nationaal als op internationaal niveau spreken -; anderzijds vanuit een uitgangspunt dat meer structureel aan de basis staat van de taakuitoefening door de Adviescommissie, namelijk het adviseren van de Nederlandse regering inzake ILC-ontwerpteksten.

Geachte aanwezigen,

Het behoeft geen betoog dat voor de Nederlandse Regering de bevordering en de naleving van het internationale recht een wezenlijk bestanddeel van haar buitenlands beleid vormt. Nederland heeft traditioneel een groot belang gehecht aan deze bevordering; het is zelfs in onze Grondwet verankerd. Over dit belang heeft de Adviescommissie destijds ook een advies uitgebracht. Ongetwijfeld hebben bij deze bevordering van de internationale rechtsorde "legalistische" of "moralistische" argumenten een rol gespeeld. Maar niet minder belangrijk is, dunkt mij, de overtuiging dat er een zekere solidariteit met de zwakkeren in de internationale gemeenschap aanwezig is. Voorts de gedachte, dat een grotere

rol voor het internationale recht belangrijker is voor een wat kleinere en kwetsbare staat, dan voor een grote staat.

Kortom, de bevordering van de internationale rechtsorde is niet alleen een ideaal, maar is tevens een Nederlands beleidsbelang.

Het benadrukken van het belang van de bevordering en het handhaven van de internationale rechtsorde in deze eeuw stond niet alleen aan de basis van het idealisme van een groot volkenrechtsgeleerde als Van Vollenhove, maar blijkt tevens uit de verwachtingen die Nederland koesterde na de oprichting van het Volkenbond.

Bij de oprichting van de Verenigde Naties was het al niet anders. Voor oud-minister Van Kleffens - het is geen toeval dat U in deze zaal bijeenkomt -, tevens delegatieleider naar de Dumbarton Oaks Conferentie, vormde het internationale recht de grondslag voor een nieuwe wereldorde die in de nieuwe organisatie "Verenigde Naties", belichaamd zou moeten worden. Een organisatie derhalve, welke op basis van het internationale recht gestalte diende te krijgen. De Nederlandse Regering heeft een en ander binnen de Verenigde Naties dan ook consequent nagestreefd. Opnieuw, de rol van het volkenrecht en het bevorderen van de internationale rechtsorde als Nederlands eigenbelang.

Het moge duidelijk zijn dat in een wereld van grote en toenemende afhankelijkheid en complexe structuren, het aspect van de bevordering van de internationale rechtsorde, inclusief de bevordering van de mensenrechten, niet los kan worden gezien van grotere doeleinden, zoals het streven naar handhaving van vrede, veiligheid, het bestrijden van gevaarlijke spanningshaarden en het bestrijden van sociale en economische onrechtvaardigheid. Nederland tracht deze uitgangspunten van buitenlands beleid naar beste eer en geweten uit te dragen.

In dit verband zou ik ook niet onvermeld willen laten het idee van Tammes, die de totstandkoming van een gespecialiseerd en geïnstitutionaliseerd lichaam voor feitenonderzoek heeft bepleit. Over dit idee is eveneens door de Adviescommissie geadviseerd en is door Nederland in de zestiger jaren in de VN gelanceerd. Weliswaar is het niet tot een permanent orgaan gekomen, maar door het Nederlandse initiatief is de aandacht op dit instituut gevestigd.

Voor wat betreft de meer algemene rol van het volkenrecht en de traditionele betekenis van het internationale recht voor het Nederlands buitenlandse beleid zou ik het hierbij willen laten. Er zijn onder de aanwezigen deskundigen die vele malen op dit terrein hebben gepubliceerd. Ik denk hierbij onder andere aan professor Voorhoeve, die hedenmiddag stelling 4 zal toelichten, en die hieraan de nodige aandacht heeft besteed in zijn dissertatie.

De Nederlandse Regering heeft altijd de normstellende arbeid op het gebied van het volkenrecht en de mensenrechten krachtig ondersteund; thans worden wij in toenemende mate geconfronteerd met de feitelijke naleving van internationale normen en de doorwerking van die normen in de nationale rechtsorde. Ook hier kan en moet de Adviescommissie mijn inziens haar bijdrage leveren. Ik kom hierop terug.

Geachte aanwezigen,

Ik heb in het begin van mijn toespraak gesteld dat ik de relatie van de Adviescommissie tot het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de plaats van de Adviescommissie bij de beïnvloeding en in voorkomende gevallen bij de bijdrage tot de formulering van het Nederlandse buitenlandse beleid, vooral vanuit een tweetal invalshoeken wilde beschouwen.

In de eerste plaats de waarde en betekenis van de advisering van de Commissie ingeval er sprake is van actuele politieke vragen waarmee de Regering zich ziet geconfronteerd. In het verleden heeft de Nederlandse Regering dankbaar gebruik gemaakt van dergelijke advisering bij het uitdragen van haar buitenlands beleid. Te denken valt aan de afhandeling van politiek "gevoelige" onderwerpen als het R.E.M.-eiland, het advies "Johnson-moordenaar" oftewel de vraag naar de belediging van buitenlandse staatshoofden en mogelijke volkenrechtelijke consequenties hiervan, kruisvluchtwapens en, zeer recentelijk, het advies inzake de "mogelijke vorderingen op Japan voortvloeiend uit de Tweede

Wereldoorlog", de Japanse ereschulden. Het belang van dergelijke "beleidsrelevante advisering" voor de overheid staat buiten kijf. In veel van dit soort gevallen is aantoonbaar gebruik gemaakt van relevante conclusies en aanbevelingen zoals die door de Adviescommissie waren geformuleerd. Steeds betoonde de Commissie zich bewust van haar kerntaken en doelstellingen, maar bleek zij zich bovendien bewust van de politieke en beleidsmatige eisen en marges waarvoor de aanvrager zich zag gesteld.

Op die wijze en vanuit de respectieve verantwoordelijkheden van adviesorgaan en departement, kon in de afgelopen veertig jaar een samenwerking groeien zoals ik die thans in de praktijk ervaar: vruchtbaar, waardevol en wederzijds stimulerend.

Bij deze vorm van advisering, die toch, laten we eerlijk zijn, enigszins - of misschien wel grotendeels - wordt bepaald door de "waan van de dag", is echter van de zijde van de overheid een zekere terughoudendheid gewenst. Dit zal ook in de toekomst moeten gelden; slechts daar waar een daadwerkelijke verrijking van en bijdrage aan de formulering van beleid mag worden verwacht, moet mijns inziens de overheid de hulp van de Adviescommissie inroepen. Uiteraard geldt deze terughoudendheid ook voor de Commissie bij de uitoefening van haar bevoegdheid eigener beweging adviezen aan de Minister uit te brengen.

Het ontstaan van de Adviescommissie veertig jaar geleden is een direct gevolg van het ILC-lidmaatschap van Professor François die, aan dit departement verbonden als juridisch adviseur en alhier bekend onder de naam JAFR, vele voordelen zag in een onafhankelijk adviesorgaan dat hem zou kunnen bijstaan in zijn ILC-werkzaamheden. Ook nu nog is deze vorm van ondersteuning van de Nederlandse overheid een structureel onderdeel van de adviespraktijk van de Commissie. Vele ILC-onderwerpen zijn door de Adviescommissie in het verleden van commentaar voorzien; in veel gevallen ook heeft de Nederlandse Regering dit commentaar tot uitgangspunt genomen tijdens de discussies in de Zesde Commissie of tijdens diplomatieke conferenties.

Het is echter niet beperkt gebleven tot het commentaar leveren op ILC-onderwerpen. Men zou in zijn algemeenheid kunnen stellen dat daar waar de Nederlandse Regering wordt geconfronteerd met belangrijke rechtsvormende activiteiten c.q. normstellende arbeid, in zowel het kader van de VN als van de Raad van Europa, de Adviescommissie een belangrijke rol kan spelen.

Hier is veelal sprake van een direct verband tussen de advieswerkzaamheden van de Commissie en de door de Nederlandse Regering in het buitenland en binnen de betrokken internationale organisaties uitgedragen standpunten.

In feite bevinden we ons daarmee in een bijzondere comfortabele positie; slechts enkele spelers op het internationale toneel kennen de luxe van een nationale adviescommissie voor volkenrechtelijke vraagstukken als de Uwe.

Een Commissie bovendien, die een breed draagvlak heeft, aangezien niet alleen "academische" volkenrechtsdeskundigen, doch ook juristen die in de internationale praktijk werkzaam zijn geweest, in haar gelederen zijn vertegenwoordigd.

Ik voorzie ook voor deze, meer structurele taak van de Commissie nog een produktieve toekomst, juist nu een aantal ILC-onderwerpen het eindpunt hunner behandeling lijkt te naderen en een aantal andere, naar het voorkomt, binnen afzienbare tijd zelfs zouden kunnen worden afgerond.

Tegelijkertijd, geachte aanwezigen, leden van de Adviescommissie, zou ik hieraan tevens een vraag willen verbinden - zonder daarmee een vijfde stelling aan de reeks van vier te willen toevoegen. Deze vraag luidt, en is in die zin van direct belang voor de Adviescommissie, of het aannemelijk is dat toekomstige codificatiepogingen en -processen zich langs dezelfde weg blijven afspelen, met een vooraanstaande rol van de ILC daarbij. Is het codificatieproces in het volkenrecht zo langzamerhand niet voltooid en zouden wij ons in de toekomst niet vooral en bij voorrang moeten richten op de uitvoering, naleving van volkenrechtelijke normen en de doorwerking daarvan in de nationale rechtsorde? Is dat niet de uitdaging waarvoor de internationale gemeenschap, en in het bijzonder de individuele leden van die gemeenschap, zich in de komende decennia zich geplaatst zullen zien, meer dan de additionele codificatieprocessen via de ILC en afgerond op diplomatieke conferenties?

Geachte aanwezigen,

Deze opmerking heeft mij aan het eind van mijn betoog gebracht. Wellicht kunnen wij enige gedachten uitwisselen met betrekking tot dit door mij zojuist aangevoerde onderwerp. Helaas zal het slechts een korte gedachtenwisseling kunnen zijn, maar daarom niet minder interessant. Rest mij nog U, leden van de Adviescommissie, succes te wensen met het verdere verloop van deze middag.

Ik dank U.

Korte gedachtenwisseling met de Minister

Na deze toespraak vond een korte gedachtenwisseling plaats tussen de Minister en de aanwezigen. Tijdens deze gedachtenwisseling werd door professor **M.Bos** opgemerkt dat het in de wereldgemeenschap vooral de kleine(re) landen zijn die een belangrijke rol toekennen aan het volkenrecht in het buitenlands beleid. Deze constatering werd door de Minister onderschreven. Naar zijn mening lag de verklaring hiervoor in het feit dat het internationale recht de nodige bescherming biedt aan kleinere landen. Dergelijke landen hechten dan ook aan een juridificering van het beleid. Voorbeelden zijn: de Scandinavische landen, Canada en Nederland. Niet altijd leidt dit streven overigens tot de gewenste resultaten. Een recent voorbeeld uit de praktijk van de Europese Unie is de door Nederland en Denemarken sterk ondersteunde gedachte van de transparantie. Transparantie heeft echter tot gevolg dat de vrijheid van beleid enigszins wordt ingeperkt. Met name door het standpunt van de grotere landen binnen de EU is het streven naar transparantie onvoldoende verwezenlijkt.

Naar aanleiding van de discussies in de Eerste Kamer over de herziening van de Vreemdelingenwet, werd door mevrouw **Tiesinga** de vraag gesteld, waarom de Adviescommissie over dit onderwerp niet had geadviseerd. Hier waren toch immers ook internationale verdragen in het geding. De Voorzitter van de Commissie constateerde dat er binnen de Commissie geen suggesties zijn gedaan hierover ongevraagd te adviseren. De Minister voegde hieraan toe dat de vreemdelingenwetgeving reeds door meerdere andere adviescolleges was besproken, waarmee de belangrijkste elementen uit het wetsvoorstel voldoende waren belicht.

DE ROL VAN HET VOLKENRECHT IN HET NEDERLANDS BUITENLANDS BELEID: EEN VOORUITBLIK

Deze stellingen zijn gebaseerd op korte bijdragen van leden van de CAVV ter voorbereiding op de bijeenkomst. Ingegaan wordt op de naar het oordeel van de leden belangrijke volkenrechtelijke vraagstukken voor de komende jaren. De stellingen worden nader toegelicht door een selectie van passages uit de schriftelijke bijdragen van CAVV-leden.

Stelling 1

Nederland dient zich te onthouden van de bevordering van totstandkoming van nieuwe verdragen, indien bij deze totstandkoming de volgende beginselen onvoldoende worden gerespecteerd: openbaarheid van bestuur, parlementaire invloed op de inhoud van de regels en uitleg en toepassing door een onafhankelijke rechter. Deze beginselen staan niet alleen onder druk bij de totstandkoming van nieuwe verdragen, maar ook bij de totstandkoming van niet-bindende volkenrechtelijke instrumenten, zoals convenanten en codes.

Prof. Dr H. Meijers:

In de ons omringende landen en vooral in Nederland gelden bij het maken en het toepassen van recht een aantal beginselen waarvan de voornaamste kunnen worden weergegeven middels drie als volgt verwoordbare imperatieven:

1. Er is, bij rechtsvorming en rechtstoepassing, openbaarheid van bestuur (artikel 110 Grondwet en de WOB);
2. Er is in laatste (en soms in eerste) instantie een gekozen parlement dat de rechtsregels stelt;
3. In laatste instantie beslist een onafhankelijke rechter over de uitleg en de toepassing van het recht.

Het is in het internationale verkeer niet altijd mogelijk om aan bovenstaande imperatieven te voldoen bij het maken en toepassen van nieuw internationaal recht, ook niet als men zich beperkt tot het verdragsrecht - en dat is nog een understatement. De staten dezer wereld hebben immers overwegend autoritaire regimes.

Anderzijds zouden, als men zich van die imperatieven bij het maken en toepassen van verdragsrecht niets zou aantrekken, die drie grondslagen van het staatsbestel van vele West Europese staten, waaronder het onze, betrekkelijk snel oplossen in datgene wat men kan aanduiden als 'de internationalisatie van de maatschappij'. Daarom heeft men in West Europa na de Tweede Wereldoorlog, als men bepaalde gebieden van bestuur wilde internationaliseren, voor die gebieden competente internationale parlementen en internationale rechtsprekende instanties ingesteld. Bij de grondrechten (neergelegd in het EVRM) kwamen, bijvoorbeeld, de parlementaire assemblée van de Raad van Europa en het Straatsburgse Hof; bij de overheveling van stukken economie naar de K.S.G, de E.E.G. en Euratom ontstond het Europees Parlement en het Hof van Justitie, en de Benelux werd voorzien van een parlement en een hof.

Recentelijk is binnen Europa een tegengestelde tendens duidelijk waarneembaar: betrekkelijk snelle compromissluiting (middels verdragen) onder gedeeltelijke of gehele weglating van competenties van internationale assenblées en oven, voor nieuwe terreinen van internationaal bestuur. Men kan denken aan de verdragen van Schengen en van Maastricht.

Bij 'Schengen' en 'Maastricht' heeft deze tendens, onderméér in Nederland, tot bijzondere regelingen in de betreffende goedkeuringswetten geleid. Die regelingen eisen instemming van de Staten Generaal met elk bindend besluit van één der Ministerraden van Schengen, resp. Titel VI van het Unieverdrag, vóórdat de Nederlandse Minister in de betreffende Raad zijn stem ten gunste van zo een bindend besluit kan uitbrengen. Dient dergelijke goedkeuringswetgeving regel te worden? En in welke gevallen dient zulks vooral niet te gebeuren?

Naast de vraag naar de controle die door het Nederlands Parlement en de Nederlandse publieke opinie op het vervaardigen van voor Nederland bindend internationaal recht dient te worden uitgeoefend, kan de verwante vraag worden opgeworpen of Nederland dient te bevorderen dat een verdrag, wat zijn inhoud betreft, aan een bepaalde minimum-standaard voldoet. Denkbaar is bijvoorbeeld dat, in de wet of elders, zou worden vastgelegd dat het maken van een verdrag hetwelk

de gelding binnen Nederland van één der bovengemelde drie imperatieven kán ondergraven, niet door Nederland wordt bevorderd.

Het Schengen-verdrag van 1990 (dat het vreemdelingenrecht en delen van het strafrecht internationaliseerde) geeft een actueel voorbeeld van een verdrag dat - indien een dergelijke inhoudelijke toets zou zijn aangelegd - niet in de vigerende vorm tot stand zou zijn gekomen. Immers door dat verdrag s een comité geschapen dat rechtsregels kan vervaardigen die partijen binden, zonder dat aan die rechtschepping een nationaal of internationaal parlement te pas hóeft te komen en zonder dat de openbaarheid van de rechtsvorming is gegarandeerd; bovendien kan dat comité, als hoogste instantie, zijn eigen rechtsregels uitleggen; in een wakende internationale Europese rechter is niet voorzien. Nederland doet er van alles aan om die stand van zaken te veranderen. Maar kan het niet nuttig zijn om in een advies van de CAVV normen voor te stellen die als richtlijn kunnen dienen ter voorkoming van herhaling elders?

De regering heeft bij de bespreking van het wetsontwerp betreffende de goedkeuring en bekendmaking van verdragen, naar aanleiding van opmerkingen van het CDA, in de Memorie van Antwoord medegedeeld (Ile k, 1992-1993 21212-R1375-blz. 2), dat zij voornemens is om, bij het begin van de onderhandelingen worden gezien, "een zo volledig mogelijke schets te geven van waar men over onderhandelt" en die schets aan het parlement te overhandigen. de CAVV zou kunnen overwegen een lijst op te stellen van ijkpunten die in iedere zodanige "schets" dienen te worden behandeld. De drie voornoemde imperatieven zouden in die lijst kunnen worden opgenomen. Het afwerken van zo een lijst in de "schets" die de regering aan het parlement verstrekt zou, vanaf de aanvang van het onderhandelingsproces, de controlerende taak van het parlement ten overstaan van de vórming van verdragen (zie de M.v.A. op de aangegeven plaats) kunnen verlichten. En er zou, dusdoende, geleidelijk een minimum standaard kunnen ontstaan waaraan Nederland - althans bij het bevorderen van het ontstaan van Europeés internationaal recht - wil voldoen.

Stelling 2

De aard en reikwijdte van recente besluiten van de Veiligheidsraad ter uitoefening van de hem toekomende bevoegdheden onder hoofdstuk VII van het VN-Handvest tasten in toenemende mate de legitimiteit en het draagvlak van deze besluiten aan.

Secretariaat:

"Een van de meer recente vormen van "rechtsontwikkeling" betreffen de besluiten van de Veiligheidsraad onder hoofdstuk VII van het VN-Handvest (handhaving van de vrede en veiligheid). Deze resoluties hebben betrekking op bijvoorbeeld sancties tegen bepaalde staten of op het in het leven roepen van peace-keeping forces. Daarbij moet worden geconstateerd dat de implementatie van dergelijke resoluties regelmatig tekortschiet.

In dit verband lijkt sprake te zijn van een tegenstelling in enerzijds de - juridisch gezien - vérgaande bevoegdheden van de Veiligheidsraad (Kompetenz-Kompetenz) om besluiten te nemen onder hoofdstuk VII van het VN-Handvest ter handhaving of herstel van de internationale vrede en veiligheid en anderzijds de beperkte mogelijkheden tot de afdwinging van de naleving van dergelijke besluiten. In dit verband rijst de vraag waar voor de Veiligheidsraad de grenzen liggen in een geloofwaardig optreden en daarmee de grenzen aan de mogelijkheden tot het creëren van nieuw internationaal recht. Wordt in de Veiligheidsraad voldoende rekening gehouden met de noodzaak dat voor de implementatie van deze bindende resoluties ook een draagvlak in de internationale gemeenschap aanwezig moet zijn? Vele staten achten het bijvoorbeeld niet zonder meer vanzelfsprekend om, voor de implementatie van resoluties van de Veiligheidsraad, hun constituties te moeten wijzigen. Moet gezocht worden naar mogelijkheden tot inperking van dan wel controle op de besluiten van de Veiligheidsraad? Dient meer rekening te worden gehouden met de effecten van VR-besluiten, zoals de effecten op de economie van buurlanden van door sancties getroffen landen?"

Prof. Mr A.H.A. Soons:

"De Veiligheidsraad is recentelijk erg ver gegaan bij het nemen van bindende besluiten onder hoofdstuk VII van het Handvest van de VN:

- de vaststelling van de grens tussen Irak en Koeweit;
- de instelling van een ad hoc tribunaal ter berechting van oorlogsmisdrijven in het voormalige Joegoslavië.

Ging het in het eerste geval nog om een besluit m.b.t. een geschil tussen twee staten, in het tweede geval is sprake van voor alle staten geldende voorschriften. Hoe ver mag de Veiligheidsraad hierin gaan? Wie geeft de kaders hiervoor aan? Mag de Veiligheidsraad straks bijvoorbeeld de regels met betrekking tot non-prolifерatie van kernwapens vaststellen en andere wapenbeheersingsmaatregelen nemen?"

Prof. Mr E.W. Vierdag:

"Indien de tendens zich zou doorzetten dat de Veiligheidsraad zijn taak als rechtshandhaver blijvend en effectief kan uitoefenen, dan dient een geheel van nadere, maar vooral permanent toepasselijke regelgeving te worden uitgewerkt (afgezien van de materiële voorzieningen die eveneens op permanente basis beschikbaar zouden moeten zijn). Als garantie voor de legitimiteit van het optreden van de Veiligheidsraad zal in de toekomstige jaren als politiek desideratum - afgezien van de vraag of terzake een rol zal zijn weggelegd voor het Internationaal Gerechtshof - allicht steeds sterker de vergroting van het aantal van zijn leden naar voren komen, daaronder begrepen permanente leden. Het is niet waarschijnlijk dat deze ontwikkeling in de toekomst een zachte dood zal sterven. Daarom zal het een formidabele taak zijn om diepgaand na te denken over de vraag hoe de vervulling van dit desideratum in goede banen te leiden, en zo te voorkomen dat het VN-Handvest wordt uiteengescheurd en de VN ten onder gaat."

Stelling 3

De rechten en plichten van bepaalde collectiviteiten, zoals minderheden en inheemse volken, dienen op bindende wijze in het volkenrecht te worden neergelegd. In dit verband verdient ook aandacht de fragmentatie van de internationale samenleving, die hiervan het gevolg zou kunnen zijn.

Prof. Mr Th. C. van Boven:

Het recht op zelfbeschikking; bescherming van minderheden

"In zijn "Agenda for Peace" schrijft de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties:

"The foundation-stone of this work is and must remain the State. Respect for its fundamental sovereignty and integrity are crucial to any common international progress. The time of absolute and exclusive sovereignty, however, has passed [...] if every ethnic, religious or linguïstiek groep claimde statehood, there would be no limit to fragmentation, and peace, security and economic well-being for all would become ever more difficult to achieve" (VN doc. A/47/277-S/24111, para. 17)."

In dit citaat wordt er vanuit gegaan dat de staat nog steeds het belangrijkste constituerende element is van de bestaande internationale orde en dat dit zo moet blijven. Verder stelt het citaat dat, terwille van de bevordering van vrede en welzijn, grenzen moeten worden gesteld aan het proces van nieuwe staatsvorming (zoals dat zich na de ineenstorting van het communisme in Europa heeft gemanifesteerd). Zulks impliceert echter - en dat wordt ook door de Secretaris-Generaal in een volgende paragraaf onderstreept - dat meer accent moet worden gelegd op een doelmatige bevordering en bescherming van minderheden binnen bestaande staatsverbanden.

Een en ander vergt een herbezinning op het recht op zelfbeschikking. Over het algemeen zal nieuwe staatsvorming niet de weg moeten zijn om gestalte te geven aan het recht op zelfbeschikking. De nadruk zal moeten liggen op het ontwikkelen van modaliteiten van interne zelfbeschikking, onder andere via het nader ontwikkelen en uitwerken van normen en mechanismen ten behoeve van de rechten van minderheden en van andere collectiviteiten zoals inheemse volkeren. Slechts bij hoge uitzondering, zoals in geval van systematische ontkenning van identiteit en massale schending van fundamentele rechten, zou een onderdrukte groepering een legitiem beroep kunnen doen op erkenning van het recht op externe zelfbeschikking."

Niet-statelijke actores

"Zoals reeds opgemerkt, staten zijn nog steeds de belangrijkste - zij het niet de exclusieve - constituerende elementen van de bestaande internationale orde. Krachtens het internationale recht, met name ook op grond van het leerstuk van de staatsaansprakelijkheid, zijn staten gehouden internationale normen die vervat zijn in verdragen en in internationaal gewoonterecht te respecteren. Indien staten deze normen overtreden kunnen zij via het arsenaal van middelen dat het internationale recht biedt daarover aangesproken worden en eventueel worden gecorrigeerd."

Evenwel, het internationale recht biedt weinig of geen uitkomst waar het gaat om andere internationale actores die een machtspositie hebben en fundamentele normen schenden. De fictie bestaat dat deze actores onder de controle staan van staten en door het apparaat, waarover staten of samenwerkingsvormen van staten beschikken, tot de orde kunnen worden geroepen. De werkelijkheid is een andere en leert dat machtige niet-statelijke actores veelal oncontroleerbaar zijn en een bedreiging kunnen vormen voor vrede, veiligheid en welzijn. Op bepaalde terreinen is getracht om via internationale normstelling niet-statelijke actores, die een zekere macht vertegenwoordigen, te binden. Dit is bijvoorbeeld het geval in het humanitaire oorlogsrecht bij niet-internationale gewapende conflicten. Ook zijn in een reeks van jaren pogingen in het werk gesteld om het gedrag van transnationale ondernemingen te regelen of althans te beïnvloeden door middel van internationale gedragscodes. Inmiddels zijn als gevolg van een veranderd internationaal klimaat deze gedragscodes naar de achtergrond gedrongen.

De vraag blijft bestaan - het valt moeilijk om oplossingen aan te dragen - welke bijdrage het internationale recht kan leveren om het gedrag van niet-statelijke actores die over aanzienlijke macht beschikken te reguleren. Een van de mogelijkheden zou kunnen bestaan in het creëren van een internationale strafrechtjurisdictie die zou kunnen helpen te bevorderen dat strafwaardig gedrag van niet-statelijke actores wordt beteugeld en bestraft."

Prof. Mr C. Flinterman:

"De tijd waarin de staat als enig subject van volkenrecht werd beschouwd, ligt al weer ver achter ons, zo zij ooit heeft bestaan. Nieuwe rechtssubjecten zijn langzamerhand erkend: internationale organisaties, individuen en, zij het in veel mindere mate, TNC's. Met de "whithering of the State" dienen zich nieuwe potentiële subjecten van volkenrecht aan, waarbij met name kan worden gedacht aan collectiviteiten als (inheemse) volken en aan minderheden. Dienen ook de rechten en plichten van zulke collectiviteiten op bindende wijze in het volkenrecht te worden neergelegd? Hoe verhouden zich de rechten en plichten van deze collectiviteiten tot die van bestaande subjecten, zoals staten en individuen? Welke waarde dient te worden toegekend aan het beginsel van de territoriale integriteit van staten? Op welke wijzen kunnen de rechten van collectiviteiten als hiervoor genoemd worden beschermd? Worden de jaren negentig de decade van de minderheden? Is de staat als traditioneel kader van overheidszorg op zijn retour en wordt hij overvleugeld door enerzijds nieuwe collectiviteiten en anderzijds verschillende internationale functionele samenwerkingsvormen? Of is er een herleving van de natie-staat (de staat als belichaming van een etnische groep)?"

Prof. Mr A.H.A. Soons:

"Naast de tendens tot integratie (vooral economisch, en regionaal) is er tegelijkertijd een tendens tot desintegratie in de internationale samenleving: toenemende fragmentatie door uiteenvallen c.q. afscheiding van staten. Dit geschiedt veelal met een beroep op het zelfbeschikkingsrecht. De uitoefening van dat recht, in de niet-koloniale c.q. post-koloniale context, roept vele vragen op. Aan wie komt het toe; onder welke omstandigheden kan het worden uitgeoefend; welke procedures dienen te worden doorlopen; tot welk resultaat kan het leiden? Ontwikkeling van een duidelijke visie, die kan leiden tot een consistent beleid, is gewenst. (Vraag: dient die visie te worden neergelegd in een resolutie van de Algemene Vergadering van de VN?)

Met name de optie van onafhankelijkheid als resultaat verdient heroverweging. Indien de huidige tendens zich doorzet zou er in de komende decennia een groot aantal, relatief kleine, nieuwe staten kunnen ontstaan, met een sterke drang tot de vorming van mono-culturele ("tribale") samenlevingen. Het is zeer de vraag of dat een positieve ontwikkeling is. Er komen veel meer eenheden, die onder de fictie van de soevereine gelijkheid van staten met elkaar moeten samenwerken. De verschillen tussen grote en kleine staten nemen toe (wat onder meer vragen oproept t.a.v de rechtsvorming; meer behoefte aan "gewogen stemmen"?). Veel kleine eenheden zullen grote moeite hebben de welvaart van de eigen bevolking te bevorderen. En het fragmentatieproces zelf zal met zeer veel geweldsgebruik, en dus menselijke ellende, gepaard gaan.

De aandacht zou zich vooral moeten richten op het voorkomen van verdere fragmentatie. Daarvoor is nodig de eerbiediging van groepsrechten binnen een staat, met adequate supervisiemechanismen. Ook het toekennen van (vergaande) autonomie, op bepaalde terreinen van het openbaar bestuur, aan onderdelen van staten is een voor de hand liggend middel. Die onderdelen behoeven overigens niet territoriaal bepaald te zijn: het zouden ook door taal of cultuur verbonden bevolkingsgroepen kunnen

zijn (vergelijk de rol van de taalgemeenschappen in België). In dit verband zou met name ook kunnen worden overwogen om aan die onderdelen bepaalde bevoegdheden op het terrein van de buitenlandse betrekkingen te verlenen, zodat zij zich ook internationaal als eenheid kunnen manifesteren. Dit roept allerlei volkenrechtelijke vragen op (verdragsluitende bevoegdheid: wie is gebonden? Als sequel: wie is partij bij geschillenbeslechtingprocedure; wie is aansprakelijk?)

Prof. Mr E.W. Vierdag:

"Een verdere toename van het aantal participanten in het internationale rechtsverkeer is te verwachten. In de VN geldt als axioma dat de uitoefening van het in de artikelen 1 en 55 van het Handvest genoemde recht op "zelfbeschikking" beperkt moet blijven tot "koloniale volkeren". Er zijn evenwel onniskanbaar ontwikkelingen gaande waaruit valt op te maken dat dit axioma onder druk staat, en dat die druk zeer waarschijnlijk nog zal gaan toenemen. In dit verband hanteerde een functionaris van het Ministerie waar de CAVV al 40 jaar hartelijke betrekkingen mee onderhoudt de potentieel zwaarbeladen frase "second phase decolonization". Staten die intern blootstaan aan hevige spanningen tussen samenstellende delen kunnen bronnen zijn van aanzienlijke instabiliteit. En dit geldt in gelijke mate ook voor afscheidingsbewegingen en -pogingen. Het zal daarom van belang zijn om in het volkenrecht nadere regelingen te ontwikkelen voor deelname aan het internationale rechtsverkeer van lossere verbanden dan eenheidsstaten meestal pretenderen te zijn, bijvoorbeeld in de vorm van enigerlei federale structuur. Te streven ware naar het ontwerpen van volkenrechtelijke "compromisvoorzieningen", die rekening houden met beperkte centrale bevoegdheden en participatie in het internationale verkeer van gebieden met een aanzienlijke mate van lokale autonomie, inclusief de deelname daarvan aan de activiteiten van (regionale) internationale organisaties. Misschien kunnen de in de Raad van Europa en in de Benelux over verwante aangelegenheden gesloten verdragen als een eerste aanzet dienen - een vraag die verdient nader te worden onderzocht."

Prof. Dr P.J.I.M. de Waart:

"De Tweede Wereldconferentie over de Rechten van de Mens in juni 1993 heeft het recht van volken op zelfbeschikking erkend ook buiten koloniale verhoudingen. De Weense Verklaring amendeert daarmee als het ware zowel het VN Handvest als de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948 en de Verklaring van Teheran, die in 1968 is aanvaard door de Eerste Internationale Conferentie over de Rechten van de Mens. Zelfbeschikking is nu onomstotelijk een beginsel van internationaal recht en een universeel erkend (collectief) recht van de mens. Voor wat het beginsel betreft stelt de Verklaring van 1970 paal en perk aan zelfbeschikking. Het verbod op afscheiding prevaleert wanneer een staat het recht op zelfbeschikking respecteert en aldus beschikt over een regering die alle onderdanen zonder discriminatie respecteert. Staten mogen niet aanzetten tot afscheiding, individuen en NGO's evenmin.

De vraag dringt zich op of het recht op zelfbeschikking als recht van de mens niet behoort te worden onderworpen aan de voorzieningen inzake terzijdestelling en beperking in het VN-stelsel van de rechten van de mens. Zelfbeschikking is zowel een burger- en politiek recht als een economisch, sociaal en cultureel recht. Het Bupo-verdrag geeft een staat de bevoegdheid de noodtoestand uit te roepen. Afgezien van de in artikel 4(2) genoemde rechten kunnen Bupo-rechten worden opgeschort. Het recht op zelfbeschikking behoort daartoe niet. Bezien vanuit de beperking tot koloniale verhoudingen was dat ook niet zo noodzakelijk. Immers met het einde van de koloniale verhoudingen heette ook het recht op zelfbeschikking te zijn verwerkt. Sinds Wenen is de situatie ingrijpend veranderd. Een poging tot afscheiding kan aanleiding zijn tot het uitroepen van de noodtoestand en daarmee tot opschorting van het recht op zelfbeschikking. Het recht zou daarmee veel van zijn betekenis voor onderdrukte volken verliezen. Voor niet-onderdrukte volken echter kan er geen aanleiding zijn (eenzijdig) tot afscheiding over te gaan. De vraag is of het recht op zelfbeschikking, voor wat betreft de harde kern, tot de niet-afwijkbare rechten moeten worden gerekend. Die harde kern is het recht van volken om vrijelijk hun politieke, economische, sociale en culturele ontwikkeling te bepalen. In een democratische samenleving zal dat normaliter het geval zijn. Die eis mag aan een samenleving worden gesteld, wil zij democratisch worden genoemd. In dat opzicht behoeft de definitie in de Siracuse Principles en Limburg Principles bijstelling, daar die alleen verwijzen naar de rechten van de mens, vastgelegd in het VN-Handvest en de Universele Verklaring. Het recht op zelfbeschikking is daarin immers niet opgenomen. Buiten de situatie van noodtoestand kunnen rechten van de mens bij wet in een democratische

samenleving worden beperkt. Die beperkingsgronden zouden ook voor het recht op zelfbeschikking moeten gelden. Daarvoor pleit dat het recht op zelfbeschikking als beginsel van internationaal recht moet worden uitgelegd in de context van de andere beginselen, met name het geweldverbod en de plicht tot vreedzame geschillenbeslechting. Als recht van de mens behoort zelfbeschikking te worden geplaatst in de context van het recht op ontwikkeling. Bovendien mag het recht op zelfbeschikking er nimmer toe leiden dat individuele mensenrechten in ernstige mate worden bedreigd.

Het toezicht op het uitroepen van de noodtoestand dan wel de interpretatie en toepassing van beperkingsbepalingen om het recht op zelfbeschikking aan banden te leggen vraagt internationaal toezicht. De VN is het meest gereede forum daar nieuwe staten zich beijveren om lid te worden van de VN. Veiligheidsraad en Algemene Vergadering zullen criteria moeten ontwikkelen voor toelating, schorsing en uitstoting van lidstaten. Bovendien zal vreedzame geschillenbeslechting tussen staten en volken alsmede de VN, staten en/of volken inzake zelfbeschikking mogelijk moeten worden gemaakt. Voor de Permanente Hof van Arbitrage is hier een gat in de markt.

De verbodsbepalingen inzake afscheiding en de voorzieningen in de International Bill of Rights inzake noodtoestand en beperkingen zouden moeten worden ontwikkeld tot een gedragscode inzake zelfbeschikking voor volken, staat en IGO's. Het UNPO-Handvest biedt hiertoe een aanzet in de voorzieningen inzake toelating, uitsluiting van geweld/terrorisme en erkenning van vertegenwoordigende organen van volken. Erkenning van het recht op zelfbeschikking maakt het noodzakelijk dat volken kunnen worden (h)erkend."

Stelling 4

De mogelijkheid moet worden gecreëerd dat staten die niet langer in staat zijn tot behoorlijk bestuur, gedwongen of vrijwillig, tijdelijk onder beheer van een orgaan van de Verenigde Naties (of een regionale organisatie) worden geplaatst.

Prof. Mr M. Bos:

"Opmerkelijk is het aantal landen, dat na gedekoloniseerd te zijn sociaal en economisch is mislukt. Onze wereld is zelfs vol van dit soort "drop-outs". Een der meest klemmende vragen van de toekomst is hoe hen effectiever te helpen. Men kan het antwoord zoeken in een herleving van het "trusteeship system" van Hoofdstuk XII van het VN Handvest. Zelf geef ik regionalisatie van de hulpverlening betere kansen. In beide gevallen zullen er problemen van soevereiniteit ontstaan."

Prof. Mr A.H.A. Soons:

"In toenemende mate wordt duidelijk dat een aantal arme landen niet in staat is op een behoorlijke manier voor de eigen bevolking te zorgen. De oorzaken zijn velerlei: een slechte economische uitgangspositie, interne politieke geschillen, leidend tot burgeroorlogen, of slecht bestuur, al dan niet in combinatie met natuurrampen, ontwikkelingen in de internationale economie.

Onder bepaalde, nader te definiëren, omstandigheden zouden dergelijke staten onder een vorm van tijdelijk supranationaal beheer dienen te worden gesteld, een moderne vorm van het VN Trustschapstelsel. Dit zou kunnen geschieden op eigen verzoek van de betrokken staat, of gedwongen na een besluit van een orgaan van de VN. Voor het tijdelijk onder VN-beheer plaatsen van staten dienen criteria en procedures te worden ontwikkeld. Overigens zal de financiering hiervan een groot struikelblok zijn, wellicht meer dan de aantasting van de "soevereiniteit van staten".

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE NAAR AANLEIDING VAN DE STELLINGEN onder leiding van Mr P.J.G. Kapteyn

Stelling 1

"Nederland dient zich te onthouden van de bevordering van totstandkoming van nieuwe verdragen, indien bij deze totstandkoming de volgende beginselen onvoldoende worden gerespecteerd: openbaarheid van bestuur, parlementaire invloed op de inhoud van de regels en uitleg en toepassing door een onafhankelijke rechter."

Toelichting

Deze stelling werd van een toelichting voorzien door professor Meijers, emeritus hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, die de stelling herformuleerde in de volgende zin: "Aan artikel 90 van de Grondwet moet een lid worden toegevoegd, inhoudende dat de Nederlandse Regering uit alle macht de ontwikkeling van de internationale rechtsorde bestrijdt, indien deze ontwikkeling in de verkeerde richting gaat." Spreker maakte een vergelijking met de totstandkoming van nationale wetgeving, waarbij de volgende drie imperatieven gelden: openbaarheid van bestuur (110 Grondwet, Wet Openbaarheid van Bestuur), een gekozen parlement dat de rechtsregels vaststelt en een rechter die de rechtsregels uitlegt en toepast. Hij signaleerde wel dat bij de totstandkoming van internationale normen niet steeds aan alle drie imperatieven kan worden voldaan. Enige decennia terug was er echter een tendens waarneembaar waarbij dit probleem werd opgelost door middel van de instelling van toezicht door een internationale rechter (vergelijk het Hof van Justitie bij de EG en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens bij het EVRM). Nu signaleert hij een tendens in een tegenovergestelde richting. Als voorbeelden noemt spreker: Schengen en Maastricht. Om aan deze tendens een halt toe te roepen bepleit hij dat, indien aan één van de bovengenoemde imperatieven niet wordt voldaan, de Nederlandse Regering niet tot ratificatie moet overgaan van dergelijke verdragen.

Bij de behandeling van het wetsvoorstel goedkeuring van verdragen is door de Nederlandse Regering de toezegging gedaan dat de Kamer, zodra onderhandelingen over een verdrag worden aangevangen, inzicht zal worden gegeven in het betreffende onderwerp. De inleider bepleit dat de CAVV voor de verdere invulling van deze toezegging nadere criteria zou moeten ontwikkelen. Uiteindelijke doel hiervan dient te zijn dat de Nederlandse Regering geen medewerking verleent aan verdragen indien daarmee afbreuk kan worden gedaan aan de democratische besluitvorming in Nederland.

Discussie

Naar aanleiding van deze stelling merkt professor de Waart op dat toepassing van de daarin neergelegde beginselen impliceert dat Nederland geen lid meer kan zijn van de Verenigde Naties. Immers, van enige parlementaire invloed op het werk van de VN, en met name de Veiligheidsraad, is geen sprake. De Veiligheidsraad is daarenboven niet democratisch samengesteld; een eventuele uitbreiding zal daar geen wezenlijke verandering in kunnen aanbrengen. De eis van toezicht door een rechter zou wellicht kunnen worden aangepast in termen van: Nederland wordt geen partij bij verdagen indien daarin niet is voorzien in een geschillenbeslechtsprocedure.

De heer Bloed onderschrijft stelling 1 evenmin. Hij signaleert dat de praktijk veel weerbarstiger is dan de theorie die in deze stelling is verwerkt. Bovendien zal in de praktijk veelal de voorkeur moeten worden gegeven aan het partij worden bij een, vanuit deze criteria gezien, gebrekkig verdrag dan aan het afzien van het partij worden. Tenslotte signaleert spreker dat ook een organisatie als de CVSE niet aan de geformuleerde criteria voldoet.

In een reactie op de voorgaande opmerkingen stelt professor Meijers dat deze stelling niet ziet op niet-bindende normen en niet ziet op verdragen waarbij internationale organisaties zijn opgericht, maar uitsluitend op verdragen die invloed hebben op in Nederland geldende normen.

Professor Flinterman wijst op het feit dat bij de totstandkoming van internationale regelgeving op het terrein van de mensenrechten veelal een niet onaanzienlijke rol door non-gouvernementele organisaties wordt gespeeld. Deze situatie doet zich echter minder voor op andere terreinen van het volkenrecht. Tevens verwijst hij naar discussies in het begin van de jaren '70 in zowel de VN als de Raad van Europa inzake een "review of the process of multilateral treaty-making". Dergelijke voorstellen tot een herziening zijn in beide organisaties echter een stille dood gestorven. Hij bepleit dat een dergelijk initiatief nieuw leven wordt ingeblazen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen uitmonden in een resolutie van

de AVVN waarin regels worden zoals die in Nederland zijn neergelegd in de Aanwijzingen voor de Regelgeving. Ook in het kader van de Raad van Europa zou hieraan aandacht kunnen worden besteed door meer aandacht te besteden aan het democratisch toezicht op nieuwe normstelling.

Dit pleidooi van professor Flinterman wordt door professor Meijers onderschreven.

De heer van Dijk acht het een illusie dat de totstandkoming van multilaterale verdragen kan geschieden aan de hand van in Nederland geldende imperatieven. Ook ziet hij geen mogelijkheden voor een grotere rol voor supranationale parlementen. Dergelijke parlementen, voorzover ze bestaan, ontberen de bevoegdheden die het Nederlandse parlement bezit ten aanzien van de totstandkoming van wetgeving. Het grootste probleem bij het parlementaire toezicht op de totstandkoming van multilaterale verdragen en de gelding ervan voor Nederland is gelegen in de onverschilligheid die spreker signaleert bij het Nederlandse parlement bij de ratificatieprocedure van dergelijke verdragen. Professor Voorhoeve signaleert dat ook professor Meijers zelf ondertussen stelling 1 enigszins heeft afgezwakt. Evenals andere sprekers wijst hij op het feit dat Nederland veelal een praktische keuze moet maken tussen ofwel partij worden bij een verdrag ondanks dat de totstandkoming ervan niet is geschied volgens in de stelling neergelegde imperatieven ofwel afzien van partij worden ondanks dat het verdrag inhoudelijk een goede regeling bevat. Veelal zal dan toch voor de eerste optie worden gekozen.

De heer Bos wijst op het feit dat ook de totstandkoming van nationale normen niet steeds geschiedt volgens de in de stelling neergelegde imperatieven. In dit verband wijst hij onder andere op de toenemende praktijk van het sluiten van convenanten in plaats van wetgeving. Daarnaast signaleert hij dat in andere landen met een andere cultuur en een andere rechtsorde ook lang niet altijd wetgeving tot stand komt volgens bovengenoemde imperatieven. Het gaat met andere woorden veel te ver door deze imperatieven wel van toepassing te achten op de totstandkoming van regels van internationaal recht.

Stelling 2

"De aard en reikwijdte van recente besluiten van de Veiligheidsraad ter uitoefening van de hem toekomende bevoegdheden onder hoofdstuk VII van het VN-Handvest tasten in toenemende mate de legitimiteit en het draagvlak van deze besluiten aan."

Toelichting

Deze stelling werd becommentarieerd door de heer Hoekema, chef van de Directie Politieke VN-zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, die de stelling in zijn algemeenheid als te boud kwalificeerde. Wel onderkende hij een kern van waarheid.

Ten eerste signaleerde hij een trend van relatief intensief gebruik door de Veiligheidsraad van hoofdstuk VII van het VN-Handvest; een trend die naar alle waarschijnlijkheid voorlopig wel zal worden voortgezet. Ten tweede benadrukte de inleider het onderscheid tussen de legitimiteit van besluiten van de Veiligheidsraad en het draagvlak van deze besluiten. Ten aanzien van de legitimiteit merkte hij op dat deze op zich buiten kijf staat. Bij de besluitvorming omtrent de sancties tegen Libië en de opdracht tot overdracht van verdachten van aanslagen op vliegtuigen (onder andere Lockerbie) is door het Internationaal Gerechtshof de rechtmatigheid van de besluiten van de Veiligheidsraad onaangetaast gelaten.

De spreker signaleerde daarentegen wel een aantasting van de geloofwaardigheid van besluiten van de Veiligheidsraad door enerzijds besluiten die onvoldoende worden nageleefd en anderzijds besluiten die onvoldoende effectief zijn. Voor wat betreft de onvoldoende naleving verwijst spreker naar de besluiten van de Veiligheidsraad inzake Joegoslavië, die toch vooral worden gezien als "veel woorden maar geen daden". Voor wat betreft de ineffectiviteit van besluiten verwijst hij naar de besluiten inzake Libië. Dit land had op veel crucialere onderdelen van zijn economie door sancties kunnen worden getroffen, maar daarvan zouden ook diverse VR-leden zelf hinder hebben ondervonden. Deze elementen tasten op den duur de geloofwaardigheid van besluiten van de Veiligheidsraad en van de Veiligheidsraad zelf aan. Overigens ziet spreker geen alternatief voor de gesignaleerde tekortkomingen. Hij prefereert de besluiten van de Veiligheidsraad die wellicht niet in alle opzichten ideaal zijn boven de situatie waarin de Veiligheidsraad in het geheel geen besluiten neemt.

Vervolgens besteedt de inleider aandacht aan het draagvlak van de Veiligheidsraad in de zin van de samenstelling ervan. Nederland onderschrijft het streven naar een vergroting van de representatie van de Veiligheidsraad, overigens zonder dat dit ten koste moet gaan van de effectiviteit van optreden.

Op grond van dit uitgangspunt staat Nederland een uitbreiding van de Veiligheidsraad voor met twee extra permanente leden en een beperkt aantal semi-permanente leden. Hierdoor zou de Veiligheidsraad in zijn totaliteit uit ongeveer 21 landen moeten bestaan. Besluitvorming hierover is wellicht in 1995 te verwachten.

Discussie

In een reactie op deze stelling stelt professor **Alting von Geusau** dat de legitimiteit betrekking heeft op de wettigheid van de besluiten van de Veiligheidsraad, terwijl het draagvlak ziet op de politieke steun voor uitvoering van besluiten van de Veiligheidsraad. Ten aanzien van de legitimiteit constateert spreker dat het begrip "herstel van de vrede en veiligheid" een te ruime interpretatie wordt gegeven. Hoofdstuk VII ziet op klassieke situaties van gewapende conflicten, niet op vele van de situaties waarop de Veiligheidsraad hoofdstuk VII tegenwoordig toepast. Wat betreft de democratisering van de Veiligheidsraad wijst spreker op de mogelijkheid van herhaling van het falen van de Volkenbond; de Veiligheidsraad is een "condominium van grote mogendheden" en dat moet met het oog op het effectief kunnen functioneren zo blijven.

Professor **Voorhoeve** onderschrijft in hoofdlijnen het betoog van de inleider ten aanzien van stelling 2. Ook hij ziet niet zozeer een gevaar in de legitimiteit van de besluiten van de Veiligheidsraad als wel in de aantasting van het gezag van deze besluiten als gevolg van de ontoereikende bereidheid tot implementatie.

De heer **Hoekema** onderstreept wederom dat het probleem vooral is gelegen in het politieke draagvlak van besluiten van de Veiligheidsraad. De stelling dat hoofdstuk VII een te ruime interpretatie wordt gegeven onderschrijft hij niet. Hier is sprake van wellicht een creatief, doch geenszins illegitiem gebruik van de bevoegdheden van de Veiligheidsraad. Bovendien verdient een dergelijk creatief gebruik van hoofdstuk VII verre de voorkeur boven een discussie omtrent de eventuele aanpassing van het Handvest op dit terrein. Met betrekking tot de opmerking dat de Veiligheidsraad bestaat uit een condominium van grote mogendheden signaleert spreker dat de mogendheden van toen (1945) niet meer dezelfde zijn als de mogendheden van nu.

Professor **de Waart** is de mening toegedaan dat aan een eventuele uitbreiding van de Veiligheidsraad mogelijkerwijs artikel 106 van het VN-Handvest in de weg kan staan. Dit standpunt wordt door de heer **Hoekema** niet onderschreven.

De heer **Bos** wijst op het feit dat bij een groeiend aantal lidstaten van de VN onvrede ontstaat ten aanzien van door de Veiligheidsraad genomen besluiten. En dat niet alleen vanwege het feit dat de meeste landen geen deel hebben genomen aan de totstandkoming van de besluiten, maar ook vanwege het feit dat de implementatie van deze besluiten vaak verregaande financiële en/of economische gevolgen kan hebben voor betrokken landen. In dit verband wijst hij op recente voorstellen inzake de opstelling van "economic impact assessments" van besluiten van de Veiligheidsraad. Daarnaast schenkt spreker aandacht aan het feit dat de implementatie van besluiten van de Veiligheidsraad in Nederland en in diverse westerse landen over het algemeen met de nodige zorgvuldigheid geschiedt, maar dat dit niet noodzakelijkerwijs geldt voor alle VN-lidstaten. Toch kan ook de bereidheid tot een zorgvuldige implementatie in westerse landen onder druk komen te staan indien deze noopt tot ingrijpende wijzigingen van het nationale recht of zelfs de grondwet.

De heer **Hoekema** onderschrijft de kanttekeningen van de heer **Bos**. Hij voegt daaraan toe dat de frustratie onder niet-Veiligheidsraad-leden over besluiten van de Veiligheidsraad slechts zal toenemen naarmate de Raad meer besluiten zal nemen. Wat betreft de kosten, wijst spreker niet alleen op de kosten voor nationale economieën maar ook op de flink oplopende kosten voor de VN peace-keeping operaties.

Stelling 3

"De rechten en plichten van bepaalde collectiviteiten, zoals minderheden en inheemse volken, dienen op bindende wijze in het volkenrecht te worden neergelegd. In dit verband verdient ook de aandacht de fragmentatie van de internationale samenleving, die hiervan het gevolg zou kunnen zijn."

Toelichting

De stelling wordt van commentaar voorzien door de heer **Zaagman**, medewerker van de CVSE-Hoge Commissaris voor de Nationale Minderheden, de heer van der Stoel. Hij becommentarieert deze stelling vanuit het perspectief van de CVSE en van de Hoge Commissaris.

Ten eerste merkt spreker op dat conflicten in landen tussen minderheden en de regering van een land veelal hun oorsprong vinden in repressie c.q. onvoldoende verwezenlijking van de rechten van minderheden. Dit leidt regelmatig tot het streven naar een afscheiding van het land. Zeker de laatste jaren is een tendens waarneembaar waarbij repressie en het streven naar afscheiding in een vicieuze cirkel tot escalatie van conflicten leidt. Bij dergelijke conflicten heeft het van buiten opleggen van oplossingen geen zin. Duurzame oplossingen kunnen slechts worden bereikt door een instemming en medewerking van alle betrokken partijen. De spreker signaleert dat de recente discussies over de rechten van minderheden eerder aanleiding kunnen vormen voor verslechtingen van conflictsituaties dan voor verbeteringen. De vraag kan dan ook worden gesteld of normstelling op dit terrein niet eerder een averechts dan een beoogd effect heeft. Bovendien wordt in deze discussies het aspect van de plichten van minderheden nogal eens onvoldoende aandacht geschonken.

Als alternatief voor normstelling bepleit spreker een casuïstische, pragmatische politiek gericht op preventie. Daarbij moet ruime aandacht worden geschonken aan het non-discriminatiebeginsel en aan de bescherming en bevordering van de eigen etnische, linguïstische of culturele identiteit van minderheden.

De spreker wijst tenslotte nog op de noodzaak van het bevorderen van integratie van minderheden in een land, zonder dat dit uiteraard tot assimilatie zou mogen leiden.

Discussie

De heer **Maas Geesteranus** acht de posities van allerlei groepen minderheden zozeer feitelijk uiteenlopend dat betwijfeld kan worden of uniforme regelingen op te stellen en toe te passen zijn. Daarnaast wijst hij op het feit dat het recht op zelfbeschikking geen recht op afscheiding impliceert en dat dit recht bovendien niet op alle categorieën minderheden toepasbaar is. Tenslotte wijst spreker erop dat naast minderheden ook de positie van gastarbeiders de nodige aandacht behoeft.

De heer **Wellenstein** wijst op het feit dat aan stelling 2 mede de gedachte ten grondslag ligt dat de verbale mogelijkheden van de Veiligheidsraad veel verder reiken dan de mogelijkheden tot implementatie. Een zelfde probleem ontwaart spreker ook bij stelling 3: het is wel mogelijk aan minderheden op papier de nodige rechten toe te kennen, maar een effectieve implementatie zal niet eenvoudig te realiseren zijn.

Professor **Alting von Geusau** merkt op dat het recht op zelfbeschikking als collectief recht slechts als een gelegenheidsrecht uit de tijd van de Koude Oorlog moet worden beschouwd, die heden ten dage geen echte betekenis meer toekomt. Hij bepleit een grotere nadruk op de verwezenlijking van individuele rechten.

De heer **Zaagman** wijst naar aanleiding van opmerkingen over de definitie van minderheden op het feit dat het voor onmogelijk moet worden gehouden dat rechten voor minderheden worden geformuleerd indien geen consensus bestaat over de definitie ervan. In dit verband signaleert hij dat diverse landen een definitie van minderheden hanteren die toepassing ervan op eigen land voorkomt. Ook hij vraagt zich af wat verstaan moet worden onder het recht op zelfbeschikking in individuele zin.

Professor van **Boven** benadrukt de relatie die kan bestaan tussen stelling 3 en 4. Immers, problemen ten aanzien van minderheden kunnen zodanig escaleren dat een land in een situatie komt waar stelling 4 betrekking op heeft. Ook hij onderschrijft de stelling dat het erg moeilijk is op het terrein van de minderheden te komen tot handhaving van normen. De toepassing van diplomatieke middelen levert naar alle waarschijnlijkheid meer effect op dan het afdwingen van juridische normen.

Stelling 4

"De mogelijkheid moet worden gecreëerd dat staten die niet langer in staat zijn tot behoorlijk bestuur, gedwongen of vrijwillig, tijdelijk onder beheer van een orgaan van de Verenigde Naties (of een regionale organisatie) worden geplaatst."

Toelichting

De stelling wordt van commentaar voorzien door professor **Voorhoeve**, directeur van het Instituut Clingendael, die er op wijst dat hij niet zelf de stelling heeft bedacht, deze op zich ook aanvechtbaar acht, maar er wel elementen van kan onderschrijven.

Voor een nadere uitwerking van de stelling acht spreker een onderscheid nodig tussen de volgende drie situaties:

- landen waarin geen centraal gezag (meer) aanwezig is;
- landen waarin het gezag onvoldoende mogelijkheden heeft tot een implementatie van een behoorlijk bestuur;
- landen waarin regeringen doelbewust het recht schenden.

Daarnaast noemt spreker een viertal elementen die voor een nadere beoordeling van de stelling nodig zijn. Ten eerste signaleert spreker dat zowel de VN als de regionale organisaties nog onvoldoende ontwikkeld zijn om effectief op te treden. Ten tweede ontbreekt voor een dergelijke onderbeheerstelling momenteel een juridische grondslag. Het trustschapstelsel was alleen van toepassing op koloniën. Een onderbeheerstelling is derhalve in strijd met de soevereiniteit van staten. Ten derde kan het westen licht het verwijt worden gemaakt van het toepassen van een vorm van neo-kolonialisme. En ten vierde is het nog volledig onduidelijk onder welke omstandigheden een onderbeheerstelling gerechtvaardigd is; welke criteria zouden daarvoor moeten worden gehanteerd. .

Getoetst aan de praktijk van de laatste jaren neemt spreker een tendens waar tot het toepassen van vormen van VN-interimbestuur c.q. VN-optreden. Een voorbeeld van interimbestuur dat tot nu toe redelijk goed heeft gefunctioneerd betreft Cambodja. Het handelen in andere conflictsituaties is echter minder hoopgevend:

- In Bosnië is de VN niet in staat de bevolking te beschermen tegen een genocidale politiek. Ook blijkt de VN niet in staat tot een optreden tot behoud van de eenheid van de Bosnische republiek.
- De situatie in Angola heeft tot nu toe onvoldoende aandacht gekregen.
- Somalië is een voorbeeld waarbij het optreden enerzijds te laat kwam en anderzijds weinig effectief is gebleken.

Spreker wijst op het feit dat momenteel nog geen criteria bestaan voor het al dan niet toepassen van interim-bestuur. Bovendien wordt regelmatig het bezwaar geuit dat het VN-optreden van inconsistentie getuigt. Dit laatste kritiekpunt deelt spreker niet. Hij gaat uit van de stelling dat indien er ergens de mogelijkheid bestaat tot VN-optreden en de situatie om handelen vraagt, dit niet nagelaten moet worden. Ook het ontbreken van criteria acht spreker geen echt groot probleem. Aan de hand van toekomstige ontwikkelingen kunnen deze criteria langzaam maar zeker worden ontwikkeld. In plaats van het trustschapstelsel zou overigens ook gedacht kunnen worden aan een soort "joint ventures" waarin een beperkt aantal landen of een regionale organisatie tijdelijk zorg dragen voor het bestuur over een land. Spreker sluit de toelichting op de stelling af met de opmerking dat de stelling primair een weergave vormt van een wens en dat de verwezenlijking ervan een flinke sprong voorwaarts in de ontwikkeling van het volkenrecht zou betekenen.

Discussie

De heer **Maas Geesteranus** vindt de suggestie van de joint venture een interessante gedachte. Wellicht dat deze gedachte nog een stap verder zou kunnen worden doorgevoerd door aan één land de opdracht te geven tot het uitoefenen van tijdelijk bestuur in een onder curatele gesteld land. Dit is naar het oordeel van spreker het meest effectief.

Professor **Schneider** legt de nadruk op het feit dat het internationale recht momenteel geen handvat biedt voor een optreden zoals in de stelling verwoord. Met name de nationale soevereiniteit van landen verzet zich tegen een dergelijk optreden. Overigens sluit spreker een dergelijk optreden niet volledig uit, maar dan moet het wel om zeer extreme situaties van bestuurlijke chaos en grootschalige schendingen gaan. Daarnaast wijst spreker op het feit dat vele van de landen waar zich grote problemen voordoen, in het verleden regelmatig vanuit het westen zijn voorzien van de nodige wapens.

Ten aanzien van deze stelling vraagt professor **Alting von Geusau** zich af wat de juridische grondslag is van een interventie in de interne aangelegenheden van een land. Indien de interventie een gedwongen karakter heeft, voorziet hoofdstuk VII in een grondslag. Maar als het gedwongen karakter ontbreekt acht spreker geen goede grondslag aanwezig.

Professor **Voorhoeve** plaatst een kanttekening bij het mandateren van een enkel land tot het tijdelijk besturen van een ander land. Dit kan tot ongewenste situaties leiden. Een "multilateralisering" blijft in dit verband de voorkeur verdienen. Anders dan professor Alting von Geusau ziet spreker geen problemen in een juridische grondslag voor interventies op niet-gedwongen basis. Het staat ieder land immers vrij een ander land om assistentie te vragen bij het oplossen van problemen.

Professor van **Boven** ziet weinig mogelijkheden voor toepassing van het concept van curatele. De enige

effectieve mogelijkheden doen zich voor indien sprake is van instemming van alle betrokken partijen. De heer Cuperus bepleit daarentegen dat nog een stap verder wordt gegaan, in die zin dat, indien blijkt dat een land niet meer in staat is te voldoen aan de voorwaarden van lidmaatschap van de VN, een dergelijk land moet worden uitgesloten van deelname aan VN-activiteiten c.q. het stemrecht zal moeten worden ontnomen.

Aansluitend bij de opmerkingen van professor van Boven, stelt professor Voorhoeve dat het onder beheer stellen van een land uitsluitend effectief kan zijn indien een dergelijk beheer zowel wordt geaccepteerd door het betrokken land als door de internationale gemeenschap. Het probleem bij de instemming van het betrokken land is veelal gelegen in het feit dat deze instemming pas wordt gegeven indien de strijdende partijen geen heil meer zien in de voortzetting van de strijd. Voor velen zal dat echter te laat komen. Reagerend op de stelling van de heer Kuperus, stelt professor Voorhoeve dat het op zich terecht is dat niet alleen bij de aanvang van het lidmaatschap maar ook tijdens het lidmaatschap criteria worden gesteld inzake de mogelijkheid tot uitoefening van soevereiniteit door de lidstaten.

De discussie wordt besloten door dagvoorzitter Kapteyn die in zijn afsluiting de woorden van Gabinus van der Wal over het volkenrecht aanhaalt.

"De bijzondere nuttigheid van het Volkerenrecht betreft:

*i) De regeringen der Staten, en hen, die dezelve in het bestuur behulpzaam zijn; dus Staatsoppehoofden, Ministers, Raadslieden, Gezanten en andere beambten, in buitenlandsche betrekkingen werkzaam. Dat niemand de zaken van een Volk goed besturen kan, zonder kennis van dat alles, wat in de verschillende betrekkingen, waarin hetzelfde geplaatst is, dat bestuur behoort te regelen, is klaarblijkelijk, als dat het Volkerenrecht die betrekkingen in de eerste plaat bepaalt en voorschrijft. Dit derhalve te verwaarlozen zoude verwaarloozing van het onvermijdelijke noodzakelijke zijn. Er zijn wel die meenen, met het Regt weinig noodig te hebben, en zich met de leeringen der Staatkunde voor hunnen werkzaamheid te kunnen vergenoegen, maar zij zien niet in hoe wankelbaar eene Staatkunde zijn moet, die het regt niet ten steun en grondslag heeft."*⁸

⁸ Inleiding tot de wetenschap van het Europeesche Volkenrecht, een nagelaten werk van Prof. Gabinus de Wal, uitgegeven door Cornelis Star Numan, Groningen 1938, p.118.

BIJLAGE I

SAMENSTELLING COMMISSIE VAN ADVIES INZAKE VOLKENRECHTELIJKE VRAAGSTUKKEN

Voorzitters:	van:	tot:
Prof. Mr J.P.A. François	20 december 1953	3 februari 1969
Mr D.J. Veegens	11 februari 1969	23 januari 1975
Mr L. Erades	23 januari 1975	6 november 1985
Prof. Dr H. Meijers	6 november 1985	20 december 1990
Prof. Mr A.H.A. Soons	20 december 1990	

Leden:	van:	tot:
Prof. Mr F.M. Baron van Asbeck	20 december 1953	9 februari 1968
Prof. Mr Dr. L.J.C. Beaufort OFM	20 december 1953	9 juni 1965
Dr J.A.H.J.S. Bruins Slot	20 december 1953	10 januari 1956
Mr L. Erades	20 december 1953	6 november 1985
Mr H. Fortuin	20 december 1953	12 november 1976
Prof. Mr J.P.A. François	20 december 1953	3 februari 1969
Jhr Mr M. van der Goes van Naters	20 december 1953	23 januari 1975
Prof. Mr B.H. Kazemier	20 december 1953	31 mei 1955
Mw Prof. Dr G.H.J. van der Molen	20 december 1953	8 april 1969
Dr M.W. Mouton	20 december 1953	5 januari 1968
(Prof.) Dr C.L. Patijn	20 december 1953	18 november 1974
Prof. Mr B.V.A. Röling	20 december 1953	16 maart 1985
(Prof.) Mr P. Sanders	20 december 1953	12 november 1976
Mr J.D. Schepers	20 december 1953	4 april 1978
(Prof.) Dr A.M. Stuyt	20 december 1953	10 september 1986
Prof. Mr A.J.P. Tammes	20 december 1953	17 maart 1986
Mw Mr J.C.H.H. de Vink	20 december 1953	12 november 1976
(Prof.) Jhr Mr H.F. van Panhuys	20 december 1953	12 april 1976
Mr N.S. Blom	30 december 1953	27 mei 1972
Prof. Mr W. Riphagen	29 mei 1954	
Mr P. Eijssen	31 mei 1955	9 maart 1961
Prof. Mr M. Bos	10 juli 1959	
(Prof.) Mr G.J. Scholten	10 juli 1959	19 juli 1966
Dr C.W. van Santen	1 april 1960	1979
Mr H.E. Scheffer	9 maart 1961	12 december 1978
Prof. Dr I. Samkalden	16 september 1963	13 april 1965
Mr D.J. Veegens	16 september 1963	23 januari 1975
(Prof.) Mr P.J.G. Kapteijn	15 februari 1965	6 november 1990
Prof. Mr H.G. Schermers	15 februari 1965	

Prof. Jhr Dr F.A.M. Alting von Geusau	8 december	1965		
Prof. Dr P.H. Kooijmans	8 december	1965	28 januari	1974
	22 mei	1978	29 december	1992
Prof. Mr L.J. Brinkhorst	17 april	1968	28 januari	1974
Prof. Mr H.H. Maas	28 maart	1969	4 juni	1985
Mr A.N. Baron de Vos van Steenwijk	21 mei	1969	14 december	1981
(Prof.) Mr R.H. Lauwaars	7 januari	1976		
Mw Mr F.Y. van der Wal	28 december	1976	23 oktober	1980
(Prof.) Mr P. van Dijk	9 maart	1977		
Prof. Dr H. Meijers	22 mei	1978		
Prof. Dr P.J.I.M. de Waart	22 mei	1978		
Prof. Dr W.D. Verwey	4 april	1979		
Prof. Mr L.J. Bouchez	27 april	1981	6 mei	1993
Prof. Mr F. Kalshoven	27 april	1981		
Prof. Dr A.W. Koers	27 april	1981	20 februari	1985
Prof. Dr J.W. Schneider S.J.	27 april	1981		
Prof. Dr B.K.J. Vitanyi	27 april	1981	3 oktober	1983
Prof. Mr C. Flinterman	17 oktober	1986		
Prof. Mr A.H.A. Soons	17 oktober	1986		
Prof. Mr K.C. Wellens	17 oktober	1986		
(Prof.) Dr Ko Swan Sik	2 november	1987		
Mr G.M.M. den Drijver	2 november	1987	16 oktober	1992
Mr W.C. van Manen	2 november	1987		
Mr P. Peters	2 november	1987		
Mr G.W. Maas Geesteranus	9 januari	1990		
Prof. Mr E.W. Vierdag	20 december	1990		
Prof. Mr Th.C. van Boven	27 januari	1992		

Adviserende leden

van:

tot:

Mr G.W. Maas Geesteranus	6 november	1985	12 januari	1990
Mr A. Bos	12 januari	1990		

Secretarissen

van:

tot:

Jhr Mr H.F. van Panhuys (tvs lid)	20 december	1953		1959
Dr C.W. van Santen	20 december	1953	19 november	1956
Mr J.G. Sauveplanne	19 november	1956	16 oktober	1958
Mr H.G. Schermers	16 oktober	1958		1963
Mr G.W. Maas Geesteranus		1963		1975

Mw Mr F.Y. van der Wal (sinds 1976 tvs lid)	1963	23 oktober	1980
Drs S.H. Bloembergen	1975		1979
Mr H.H. Siblesz	oktober 1980	juli	1990
Mr H.R. van der Valk	oktober 1980		1984
Mw. Drs E.P. Stehouwer	1984	januari	1991
Dr G.J. Tanja	januari 1991		
Mr H.A.M. von Hebel	september 1991		

UITGEBRACHTE ADVIEZEN

jaar	nr.	onderwerp
1954	1.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake staatloosheid
	2.	Definitie van agressie
	3.	Instelling van een Internationaal Gerechtshof
	4.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake procedureregels voor volkenrechtelijke scheidsrechtspraak
1955	6.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake regiem territoriale zee
	7.	Rol Internationaal Gerechtshof t.a.v. de interpretatie van de Haagse verdragen voor Internationaal Privaatrecht
1956	8.	Het Rijnvaartgeschil
	10.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake de volle zee en de territoriale zee
1957	12.	Rode Kruis ontwerp-regels ter beperking gevaren burgerbevolking in tijd van oorlog
	14.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake het recht van de zee
1958	15.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake het diplomatieke verkeer en de diplomatieke immuniteiten
	16.	Recht van de zee
	17.	De meerderheid vereist voor resoluties aangaande Hoofdstuk XI van het Handvest van de V.N.
	18.	Staatloosheid (I.L.C.)
	19.	De vraag of gebouwen van vreemde vertegenwoordigingen dienen te zijn vrijgesteld van het betalen van waterschapslasten
	20.	Het diplomatieke verkeer (I.L.C.)
1960	21.	Criteria voor de rapportageplicht ex. Art. 73(e) Handvest V.N.
1961	22.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake het consulaire verkeer
	23.	Invoering van een Nederlands Prijsgeledingreglement
1962	24.	Ontwikkeling der codificatie van het Internationaal recht
	25.	Tweede commentaar bij I.L.C. ontwerp consulaire verkeer
1963	26.	De beginselen van internationaal recht m.b.t. vriendschappelijke betrekkingen en samenwerking tussen staten in overeenstemming met het Handvest van de V.N.
	27.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake het verdragenrecht, 1e deel
1964	28.	Volkenrechtelijke aspecten van het wetsontwerp Installaties Continentaal Plat
1964	29.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake het verdragenrecht, 2e deel
1965	30.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake het verdragenrecht, 3e deel
	31.	Ontwerp-verdrag Raad van Europa inzake de consulaire functies
1966	32.	Feiten-constatering
	33.	Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake bijzondere zendingen
1968	34.	Proeve van een nieuwe Grondwet
	35.	Parlementaire procedure ingeval van toetreding tot internationale overeenkomsten
	36.	Definitieve ontwerp-artikelen I.L.C. inzake verdragenrecht
	37.	Volkenrechtelijke aspecten Artt. 117 en 118 Wetboek van Strafrecht (belediging buitenlandse staatshoofden)
1969	38.	Ontwerp-artikelen I.L.C. betreffende vertegenwoordigers van staten naar internationale organisaties
	39.	Voor-ontwerp inzake statenimmunititeit van Raad van Europa

- 1970 40. Tweede reeks ontwerp-artikelen I.L.C. betreffende vertegenwoordigers van staten naar internationale organisaties
- 1971 41. Derde reeks ontwerp-artikelen I.L.C. betreffende vertegenwoordigers van staten naar internationale organisaties
- 1973 42. Volkenrechtelijke verplichtingen ter zake van particuliere activiteiten tegen vreemde regeringen
43. Verbetering van procedures voor internationale wetgeving
44. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake opvolging van staten m.b.t. verdragen
- 1975 45. Ontwerp artikelen I.L.C. inzake opvolging van staten m.b.t. verdragen, tweede lezing
- 1977 46. Volkenrechtelijke aspecten kunstmatige eilanden
47. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake meestbegunstigingsclausule
- 1978 48. Voor-ontwerp van Rijkswet Nederlandschap
- 1979 49. Totstandkoming van multilaterale verdragen
50. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake staatsaansprakelijkheid, 1e deel
51. Juridische karakter NAVO besluitvorming kruisvluchtwapens
- 1980 52. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake statenopvolging in staatseigendommen, staatsschulden en staatsarchieven
- 1981 53. Gebruik nucleaire energiebronnen in de ruimte
54. Remote sensing
- 1982 55. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake verdragen tussen staten en internationale organisaties en tussen twee of meer internationale organisaties
56. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake Staatsaansprakelijkheid, 2e deel
57. Maatregelen tegen Zuid-Afrika en het interventieverbod
- 1983 58. Rechtskarakter van verklaringen betreffende niet-verplichte werkzaamheden in de zin van Artikel V, 1e lid, onderdeel b, van het Verdrag tot oprichting van het Europese Ruimte Agentschap
- 1986 59. Beginselen en normen van internationaal recht m.b.t. de N.I.E.O.
60. De consequentie van het Samenwerkingsverdrag Eems-Dollard voor de rechtspositie van Nederlandse belanghebbenden
- 1987 61. Extraterritoriale gevolgen van belastingwetgeving
- 1988 62. Ontwerp-artikelen I.L.C. betreffende de status van de diplomatieke koerier en de ongebeleide diplomatieke tas
63. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake immuniteit van staten en hun eigendom
- 1990 64. Goedkeuring en bekendmaking verdragen; voorstel van Rijkswet
65. Rechtsmacht van kuststaten t.a.v. het continentaal plat en de exclusieve economische zone
- 1991 66. Eerste Rapport m.b.t. het V.N. Decennium van het Internationaal Recht
67. Interim-rapport over I.L.C. Ontwerp-Code inzake misdrijven tegen de vrede en veiligheid van de mensheid/Internationaal Straftribunaal
68. Mogelijke vorderingen op Japan voortvloeiende uit de Tweede Wereldoorlog
- 1992 69. De I.L.C. Ontwerp-Code misdrijven tegen de vrede en veiligheid van de mensheid/Internationaal Straftribunaal
70. Het gebruik van geweld voor humanitaire doeleinden
71. Versterking van de rol van het Internationaal Gerechtshof
72. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake immuniteit van staten en hun eigendom (tweede lezing)
73. Tweede Rapport m.b.t. V.N. Decennium van het Internationaal Recht
74. Ontwerp-artikelen I.L.C. inzake "Non-navigational uses of international watercourses"

Samenstelling CAVV

Prof. Mr. A.H.A. Soons (Voorzitter)
Mr. H.A.M. von Hebel (Secretaris)
Mw Dr. E. Lijnzaad (Secretaris)
Prof. Dr. Jhr. F.A.M. Alting von Geusau (lid)
Prof. Mr. M. Bos (lid)
Prof. Mr. Th.C. van Boven (lid)
Prof. Dr. D.M. Curtin (lid)
Mr P. van Dijk (lid)
Prof. Mr. C. Flinterman (lid)
Prof. Mr. T. Heukels (lid)
Prof. Mr. F. Kalshoven (lid)
Prof. Dr. Ko Swan Sik (lid)
Prof. Mr. P.H. Kooijmans (lid)
Mr. R.H. Lauwaars (lid)
Mr. G.W. Maas Geesteranus (lid)
Mr. W.C. van Manen (lid)
Prof. Dr. H. Meijers (lid)
Mr. P. Peters (lid)
Prof. Mr. H.G. Schermers (lid)
Prof. Dr. J.W. Schneider (lid)
Prof. Dr. W.D. Verwey (lid)
Prof. Mr. E.W. Vierdag (lid)
Prof. Dr. P.J.I.M. de Waart (lid)
Prof. Dr. K.C. Wellens (lid)
Mr A. Bos (Adviserend lid)

Secretariaat: Bezuidenhoutseweg 67
Postbus 20061, 2500 EB 's-Gravenhage
Tel.: 070-3484887 / 4855
Fax: 070-3485128

